

ki naj bi bil protest zoper novo vojno, pustolovsko neverjeten. Najboljši prizori se odigrajo na Ljubinem domu, ostale scene so bolj ali manj izumetničene, prenatrpane s cenanim modrovanjem in ponarejeno čustvenostjo. Malce sarkastično povedano: imenitna zgodba za kak družinski koledar — fabulativno bizarna in solzavo ganljiva.

Še slabša je novela Večerja v sivem; to je literarna konstrukcija brez notranje prepričljivosti, ki se zadovolji s klišejsko tipizacijo nastopajočih oseb. Družbena kritika v taki obliki seveda ni učinkovita in celotna novela se sprevrže v šolsko vajo retrospektivne tehnike.

Najboljša v knjigi je novela Avgustovska romanca. Na videz nepomembna, fabulativno nerazgibana zgodba prinaša namreč to, kar druge novele pogrešajo: rahločutno psihološko nianso in izdelan detajl. Vsa novela je zgrajena iz takšnih nedorečenih, a skrbno izdelanih detajlov, ki jih povezuje resnično občuteni lizirem, niansiran z avtorjevo blago, nekam žalostno ironijo. Tu, se zdi, je Suhodolčan prvič resnično našel samega sebe in mu je zato tudi govorica brez večjih stilnih eksperimentov in brez grafičnih opozoril na »moderni stil«¹ stekla sproščeno in zanesljivo.

V celoti je torej Suhodolčanova zbirka bolj obet kot dejanje. Vseeno pa je dovolj zanimiva — kot tipičen zgled, kako lahko pisateljska nedoraslost ugonobi zanimivo, umetniškega življenja sposobno snov. Suhodolčanova proza je izklesana iz grobih, neobdelanih kosov, v njej ni psihološke in stilne rafiniranosti, s svojim povprečnim rezultatom pa znova dokazuje, da je niansa bistveni estetski element. Brez odtenka, brez skrbno izdelanega detajla, ki lahko podrobno utemelji sleherno situacijo, se je sicer problemsko zastavljena proza, kakršna je Suhodolčanova, spreverгла v drugačno kvaliteto: v anekdotično pripoved. Kajti če ideja ni utemeljena in iznesena tako, da bi te do kraja prepričala, te zanima samo gola zgodba; seveda pa je to za dobro prozo odločno premalo. Suhodolčanu je treba navzlic vsemu šteti v dobro, da mu anekdota ni bila ideal in da mu bo zato prva novelistična zbirka s svojimi slabimi in dobrimi zgledi koristna šola pisateljske večšine.

Mitja Mejak

MARJAN ROŽANEC, MRTVI IN VSI OSTALI

Dva na videz nevažna, zgolj vnanje faktografska podatka sta, na katera velja najprej opozoriti pri novelah mladega pisatelja Marjana Rožanca:¹ na njihovo krajevno in časovno lokacijo. Zakaj že v njeni izbiri smo lahko posredno začutili Rožančev pisateljski interes, čeprav se je njegova osebnost prav preizkusila šele pri upodabljanju življenja samega; tu se je šele lahko razkrilo, koliko umetnika je v pisatelju in do kakšne etične urejenosti se je povzpел.

Dejanje se dogaja v Ljubljani, največkrat na njenem obrobju, v Mostah. V okolju torej, ki se zdi malce odmaknjeno nemirnemu utripu atomskega veka, in vendar je Rožanec prav v njem odkril tragiko in radosti, mimo katerih

¹ Marjan Rožanec. Mrtvi in vsi ostali. Tokovi časa. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1959.

hodimo največkrat z zavezanimi očmi. S sociološkega vidika so te podobe nedvomno nazornejše kot še tako učene in nadrobne akademske študije. Vseskozi je čutiti pristnost življenjske atmosfere: ni težko uganiti, da avtor iz izkustva pozna sredino, ki jo opisuje. Resničnost je v Rožančevih novelah nepogrešljiv element in predstavlja v njih bistveno estetsko vrednoto.

Rožanc ne pozna teorij o nekakšni nujni časovni distanci in se niti najmanj ne izogiblje neposrednega, nemirnega in včasih dovolj težkega in protislovnega življenja. Nikakršne nepotrebne opreznosti ni zaslediti pri njem; prikazuje naš čas, čas velikih premikov, ko se staro krčevito lomi, pa se v bolečinah poraja novo. Skoraj vse Rožančeve novele so tako rekoč podplute s krvjo našega časa in so organsko vezane na časovno enkratnost, kajti le enkratnost, doživeta enkratno in intenzivno, se povzdigne nad čas in ga preživi. Navidezen paradoks, v bistvu globoko pogojena nujnost.

Rožanc ima oko za predmetnost; vsak droben človeški gib, vsaka značilna beseda mu je dragocena. Neka izostrena čutnost in zavzetost nad življenjem v njegovih najmanjših manifestacijah sta vseskozi prisotni v njegovem pisanju. S kakšno nazornostjo in plastiko na primer opisuje popoldanske zabave pri gospe Geli v Invalidih in bolnikih ali svečano kosilo v noveli Mrtni in vsi ostali. Na prvi pogled se zdita prizora brez organične zveze s celoto. Idejno žarišče prve novele predstavlja vendar zgodba o tem, kako se naši junaki razhajajo in razjedajo pod pritiskom malenkostnih, drobno osebnih interesov in koristi. Z vidika celotne zasnove pa prav ta detajl dopolnjuje in podpira osnovno poanto. To malenkostno, skoraj groteskno brbljajoče ozračje daje poseben, pretehtan ton zgodbi. Te v bistvu malomeščansko infantilne gospe se sila ljubeznivo zabavajo ob črnih kavcih, ki so jim prijetna in popolnoma zadovoljujoča vsebina življenja. Prek klepeta in majhnega opravljanja njihov interes ne seže. Življenje jim teče gladko in brez posebnih ovir. Na drugi strani sta prikazana dva invalida: življenje ju tepe dovolj bridko. V tem nasprotju dobi osrednja zgodba nedvomno večji poudarek. Nekaj podobnega je s široko razpredenim pogovorom na vrtu v drugi noveli. Tam zelo nadrobno razpravljajo o vseh mogočih jedeh. Toda prav ob tem dovolj praznem besedovanju dobi miselno jedro oster poudarek: o vseh malenkostih se pogovarjajo, samo za junaka kot človeka, ki doživlja posebne psihične pretrese, se nihče ne zanima.

Rožanc kaže v pričujoči knjigi zdrav, polnokrven odnos do življenja; prvenstveni so mu življenjski pojavi v svoji široki mnogoličnosti. Rožanc nas ne muči in nam — če izvzamemo novelo Prijatelj — ne vsiljuje špekulativnih problemov, vnaprej globokomno zastavljenih in bolj ali manj spretno razrešenih. Ne, njega zanima življenje samo; šele njegovi zelo konkretni pojavi ga vznemirjajo in nanje čustveno in miselno reagira v umetniških podobah.

Izraziti, poudarjeni smisel, ki ga kaže Rožanc za konkretnost, je dandanašnji gotovo dragocena lastnost, zakaj naši književnosti grozita, malce shematično in grobo rečeno, predvsem dve nevarnosti: nekateri skušajo nasilno podrediti življenje filozofskim sistemom ali celo posameznim modnim kriticam, drugi pa se zavedno umikajo v svojih delih v skoraj že zgodovinsko preteklost, kjer je tako lahko deklarirati napredno orientacijo.

Rožanc ni nasilen in zunanje učinkovit v fabulativnih zamislih. Njegove »fabule« imajo skoraj vedno varno potrdilo v življenju. Z zdravim, nenačetim

instinktom opazuje življenje in zna izluščiti bistveno resnico iz dogajanja. Le neka šibka točka v njegovem ustvarjanju se včasih pokaže: ponekod snov premalo preoblikuje in transfigurira in se zadovolji kar z neposrednim zapisom resničnosti. Ta pridržek velja predvsem za posamezne nefunkcionalne odlomke, za katere je kritika že soglasno ugotovila, da so razvlečeni in monotoni. Nasploh vendarle lahko rečemo, da je Rožanc v novih fabulativnih kombinacijah našel ustrezne situacije svojim življenjskim spoznanjem. Glede stilne oznake naj pripomnimo, da Rožanc v svoji pripovedi ne spreminja objektivnih razmerij; ni težko ugotoviti, da je prav ohranitev proporcev realnega življenja značilna za realistično metodo ustvarjanja.

Zanimiv je Rožančev pisateljski svet; to je življenje malih, nepomembnih ljudi, ki slone trdno na realnih tleh. Nikoli se ne ukvarjajo z visokimi problemi in tako imenovanimi »poslednjimi« vprašanji; pravzaprav je njihov interes majhen in se giblje okrog zelo stvarnih eksistenčnih stvari, okrog kruha, službe, stanovanja, žensk. Svojo pravo naturo in svoje nrvstveno bistvo pokažejo prej v aktivnem odnosu do življenja kot v visokih razglabljanjih in meditacijah. Včasih bi si skoraj želeli več intelektualne sile v njih, da bi skupaj z njimi lahko pomodrovali o življenju in svetu. Prav v risanju teh likov je Rožanc izjemno zanesljiv; nazorne, plastične, skoraj izklesane so te postave in kar zažive pred našimi očmi. Ni tudi slučajno, da se mu podobe otrok tako nenavadno posrečijo; naj spomnim samo na Pravljico, ki je prav zaradi plastične risbe otrok, svojevrstnega intimnega leska in globoke humane note ena izmed najboljših novel v tej knjigi.

Svojih življenjskih pogledov nam Rožanc večidel ne vsiljuje s široko kretnjo. Nasprotno, na videz kaže nezainteresiranost in brezbriznost, in to prav tedaj, ko celotna organizacija snovi razodeva, da je prav na tistem mestu idejno emocionalni vrh novele. To je kajpak zakonitost objektivizirane pripovedi, mimo tega pa nemara še intimna poteza avtorja, da rad zakrije bolečino pred radovednimi očmi.

V intelektualnih sferah Rožanc ni tako zanesljiv; v noveli Prijatelj, na primer, kjer je skušal reševati nekatera »globlja« vprašanja, je prav v zastavitvi in razrešitvi problemskega jedra šibak. Sploh stoji ta novela nekam sama zase in že s stilnega vidika ne sodi prav v zbirko.

V noveli Prijatelj je spoznanje o grenkobi življenja intelektualistično prek meje pretirano in probleme skuša avtor tu reševati z nekimi recepti, ki se zde, da niso njegova intimna last. Misel o odtujitvi človeka samemu sebi, svoji človeški vsebinj je tu že programska zadeva in nič več konkretna bolečina. Bistveno pa je to, da Rožanc ni več zmožen, kakor v prejšnjih novelah, pojavov presojeti po njih objektivni moralni ceni. Nedvomno, pisatelj lahko prikazuje vse, tudi popolno moralno dezorientacijo, le v idejnem podtekstu mora ohraniti kritičen odnos do življenja in ga mora z občutljivim moralnim instrumentom vrednotiti. Rožanc pa se je v tej noveli preprosto solidariziral, čustveno in idejno izenačil s svojim močno subjektivnim junakom, in je bil zato nezmožen presoditi pojave po njih objektivni veljavi. Umetnik pa mora biti predvsem pravičen življenju, nikoli pa ne sme biti zaradi takih ali drugačnih načel do njega pristranski. V tem je ravno etos umetnosti.

Junaku v noveli se zdi vse odveč, vsega je naveličan, službe, vsakodnevnega življenja, dela. »Zbudil sem se pač toliko,« pravi nekje sam o sebi,

»kolikor me lahko vzdrami življenje, ki ga živim; malo ali sploh nič.« Novela se konča z življenjskim »obračunom«: junak zbije s pestmi na tla »solidnega« državljana, astmatičnega Ivana. Res, ta ima nekaj negativnih lastnosti; malce pretirava s svojo boleznijo in zakon je sklenil preračunano, zavoljo koristi, toda kakšen je moralni kodeks našega junaka, v imenu kakšnih nazorov se bojuje on? »Godi se mi kakor v modernih romanih.« premišlja neke lakonično, »sovražim ljudi in sem zavoljo tega otožen.« To so kaj klavrnji življenjski nazori in s takim junakom se bojevati za preosnovo človeka in družbe je vsekakor Sizifovo delo. Res, Rožančev junak je znatno bolj simpatičen od nekaterih podobnih literarnih vzorcev zavoljo tega, ker le ni toliko načelen upornik zoper vesoljni red, ampak je njegov upor le bolj izraz njegove nekoliko čudne psihofizične nature. Prav zato ima novela nekaj estetskih kvalitet, ki jih ne gre tajiti: nekega fluida mladostne intimnosti in dskih opazovanih obratov v človeški duševnosti.

Po vsem, kar smo lahko ugotovili o Rožančevi prvi knjigi, moramo za zaključek reči, da stoji njen avtor na razpotju: lahko gre v smer oblikovanja umetniških podob ali v smer intelektualističnega pisanja, ki mu je očitno organsko tuje in za katero nima globljih dispozicij. Kam bo krenil, bo pokazala prihodnost.

Marjan Brezovar

V ZNAMENJU HUMORJA

Prvo od obeh del, ki sta v zadnjem času pomnožili skromno in nekam neugledno zbirko slovenske humoristične literature, je začetna knjiga Zbranih spisov Frana Milčinskega;¹ sicer ne prinaša kakih novosti — obsega namreč zgolj obe prvi njegovi zbirki humoresk, Igračke (1909) in Muhoborce (1912) — vendar nam prijetno osvežuje že nekoliko zbledelo podobo avtorja, dovolj značilne osebnosti zares »slovenskega«, iz posebnih slovenskih razmer zraslega humorista, pravzaprav bolj satirika kot humorista — ali, če hočemo zajeti vse njegovo raznovrstno slovstveno prizadevanje, še najtočneje: prosvetljevalca in etičnega vzgojitelja.

Kaže namreč, da je bila literatura Milčinskemu v precej večji meri, kot je običajno, predvsem sredstvo vzgoje, ali vsaj, da mu je pomenila precej bolj konkretno, v določenem primeru praktično koristno delovanje; če te njegove poglede združimo z ne kdo ve kako izjemno veliko umetniško silo, obenem pa z nedvomno spretnostjo in samosvojo kultiviranostjo pisanja, smo s tem nakazali njegove poglobitve pisateljske črte.

Kaj je tisto, česar danes morda najbolj pogrešamo pri njem, nam v prvi knjigi njegovih Zbranih spisov najizraziteje pokaže daljša povest Muhoborci, edini tekst, ki ni docela humoristično zastavljen. Tu, kjer gre za preprosto, resno pripoved, v kateri namen, poiskati smešno na ljudeh, ni več povsem očitno pričujoč, tu se Milčinski največkrat v ničemer ne povzpne nad relativno nizko kvaliteto povprečje naše starejše proze »za preprosto ljudstvo« nasploh, ki je že davno prenehala biti živa in predstavlja danes bolj ali manj

¹ Fran Milčinski: Zbrani spisi I: Igračke — Muhoborci. Uredila Breda Slodnjak. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1960.